

РОЗДІЛ 5 АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОЇ ЗАГАЛЬНООСВІТНЬОЇ ШКОЛИ

УДК 37.025.3

Пермяков О. А.

кандидат пед. наук, доцент

Зеленкова Н. І.

кандидат пед. наук, доцент

Криворізький державний педагогічний університет

ФОРМУВАННЯ ЕМОЦІЙНОЇ КУЛЬТУРИ УЧНІВ

У статті розглянуті трактування основних понять досліджуваної теми, проаналізовані структура й зміст емоційної культури учнів, показані основні шляхи її формування.

Ключові слова: учні, емоції, культура, емоційна культура.

В статье рассмотрены трактовки основных понятий исследуемой темы, проанализированы структура и содержание эмоциональной культуры учащихся, показаны основные пути ее формирования.

Ключевые слова: учащиеся, эмоции, культура, эмоциональная культура.

The article deals with the investigations of basic notions of the theme under investigation. The structure and the content of the emotional culture of pupils are analyzed and the basic ways of its forming are shown.

Key words: pupils, emotion, culture, emotional culture.

Постановка проблеми. Процеси побудови нової держави в Україні обумовили потребу в новому типі особистості з високим рівнем культури й духовності, здатної самостійно приймати рішення, робити свій вибір, гнучко реагувати на зміни обставин і самому створювати обставини.

Сприйняття особистістю, переведення у «внутрішній світ» загальнолюдських цінностей і вироблення власних ціннісних орієнтацій неможливі тільки на рівні розуміння. У цьому процесі активну роль відіграють емоції. Дослідженнями встановлено, що соціальні цінності сприймаються не тільки свідомістю, раціональним мисленням, але насамперед почуттями й емоціями. Саме тому на сучасному етапі розвитку педагогічної науки й практики особливого значення набуває проблема виховання духовної культури особистості і її важливої частини – емоційної культури.

Психологічні аспекти культури почуттів і емоцій знайшли своє відображення в працях В. Ананьєва, Л. Божович, Л. Виготського, Б. Додонова, О. Луки, Б. Теплова, П. Якобсона й інших учених.

У педагогічному аспекті культура почуттів і питання, пов'язані з нею, цікавили закордонних педагогів-класиків (Я. Коменського, Д. Локка, Ж.-Ж. Руссо, Й. Гербарта), вітчизняних педагогів і діячів культури (Г. Ващенко, І. Вишенського, А. Духновича, С. Русову, Г. Сковороду, В. Сухомлинського, К. Ушинського).

У дослідженнях Т. Антоненко, В. Бачиніна, Н. Крилової, О. Луки, Л. Коваль, В. Толстих та інших учених увага зосереджена на пошуку засобів і шляхів формування культури почуттів у дітей різного віку.

У дослідженнях учених М. Телешевської, В. Семке, В. Нагасва, Л. Сбитневої, В. Поплужного, Г. Потилико й інших увага акцентується на вихованні емоцій і емоційної сфери школярів.

Разом з тим проблема формування емоційної культури школярів розглянута недостатньо.

Мета дослідження. Розглянути трактування основних понять досліджуваної теми, проаналізувати структуру й зміст емоційної культури учнів, показати основні шляхи її формування.

Виклад основного матеріалу. Аналіз психолого-педагогічної літератури показав, що у вчених немає єдиної думки із приводу трактування понять «емоції», «культура», «емоційна культура». Розглянемо різні визначення даних понять.

Так, в «Великій медичній енциклопедії» емоції розглядаються як «фізіологічний стан організму, що мають яскраво виражене суб'єктивне забарвлення й охоплює всі види відчуттів і переживань людини – від глибоких страждань, які травмують до високих форм радості й соціального життєвідчуття» [3, с. 339].

П. В. Симонов відносить емоції до людських потреб. Він пише: «Емоції є відбиття мозком людини й тварин якої-небудь актуальної потреби (її якості й величини) і ймовірності (можливості) її задоволення, які мозок оцінює на основі людського й раніше придбаного індивідуального досвіду» [9, с. 179].

В. Т. Бахур зазначає, що «емоції – це складні психічні явища, своєрідні чуттєві переживання, узагальнені чуттєві реакції» [1, с. 3].

Однією з важливих характеристик особистості завжди вважалася духовність, її культура. У загальному виді під культурою розуміють «специфічний спосіб людської організації й розвитку людської життєдіяльності, представлений у продуктах матеріальної й духовної праці, у системі соціальних норм і установок, у духовних цінностях, у сукупності відносин людей до природи, між собою й до самих себе» [7, с. 58].

У літературі досить багато визначень і емоційної культури. Так, О. В. Турська вважає, що «Емоційна культура школярів – це інтегративна сукупність якостей особистості, знань про емоційну сферу особистості, необхідних для життєдіяльності, комунікативних умінь і вмінь регулювати свій емоційний стан і емоційні реакції» [11, с. 53].

І. Д. Бех під емоційною культурою розуміє об'єднання тих думок, ідей, які дозволяють людині сприймати навколишній світ у всім його духовним і матеріальним багатстві, знаходити у собі найкращі шляхетні почуття, передавати їх своїм вихованцям, спонукати їх до самовдосконалення, фор-

мувати поважне ставлення до людей, моральних цінностей суспільства, нетерпимість до зла, готовність боротися за перемогу добра [2, с. 43].

Але разом з тим серйозним недоліком є той факт, що в більшості випадків, які наведені психологами й педагогами, визначення емоційної культури базуються на сумарному підході до розкриття її змісту, вільному визначенні її складових частин. Практично всі дослідники підходять односторонньо до визначення емоційної культури, вважаючи, що це тільки здатність до співпереживання, уміння правильно відгукнутися на переживання іншої людини й т. п. Про це говориться в дослідженнях [6, с. 333; 11, с. 53]. Разом з тим така точка зору є однією з ведучих у дослідженнях учених.

Емоційна культура характеризується такими показниками, як структура й зміст. Розглянемо їх.

На думку О. В. Турської, структура емоційної культури школярів складається з таких компонентів, як: якості особистості (емоційне почуття – емоційність), толерантність і емпатія (естетика людських відносин), емоційна пам'ять (фантазія, уява, образне мислення, інтелект), уміння емоційної регуляції діяльності, знання про сутність, значення, роль емоцій у житті людини, знання, що розкривають багатство емоційних реакцій людини, знання, що розкривають шляхи й засоби збагачення емоційної сфери й керування емоціями, знання емоційно-експресивних засобів мови [11, с. 53].

Л. В. Кондрашова й Л. Є. Соколова вважають, що в структуру емоційної культури учнів входять: 1. Мотиви емоційного світовідчуття; 2. Емоційні відчуття й сприйняття навколишньої дійсності й свого «Я»; 3. Знання й уміння, що розглядають емоційну природу людини; 4. Емоційні регуляції діяльності; 5. Емоційність; 6. Емоційний самоконтроль і самооцінка [5, с.23-24].

Розкриваючи зміст емоційної культури, не можна обійти такою її показником, як культивування у школярів прагнення до прекрасного, піднесення. Потрібно навчити їх дарувати радість, доброзичливість, взаєморозуміння, розвивати здатність радісного сприйняття навколишнього світу.

Однією зі складових змісту емоційної культури є здатність школяра до сприйняття й осмислення емоційного стану інших людей. Розвивати в школярів чуйність до настрою навколишніх, навчити їх правильно розпізнавати переживання іншого можна лише в процесі нагромадження уявлень про зміст найважливіших емоційних станів людини: радості-суму, обурювання злом; формування уявлень про характер реакцій людини на добро, брутальність, байдужість, неповагу до себе.

У змісті емоційної культури значне місце займає здатність радуватися, заразливо сміятися, чуйно відгукуватися на все цікаве. Саме ця здатність допомагає школярам боротися з усіма недугами, переборювати життєві труднощі. У процесі емоційного виховання, реалізації його змісту учнем необхідно активно направляти свої зусилля на розвиток здатностей

боротися з труднощами, не впадаючи в меланхолію, необґрунтованими стражданням.

В. Я. Семке у зміст емоційної культури включає здатність чекати, проявляти витримку, уміти відхилити своє бажання, що йде врозріз із інтересами інших людей. «Іноді корисно навчитися радуватися життю не тільки в сонячну погоду, але й у будь-яку холоднечу чи дощ. Спочатку це може доставити деяке відчуття щиросердечного дискомфорту, однак у перспективі людину очікує приємне «відкриття» – вона змогла підкорити свою волю, уміє володіти почуттями і страстями» [8, с. 206].

С. Н. Іконнікова, говорячи про зміст емоційної культури, зазначає: «Егоїзм і емоційне невігластво, примітивність почуттів і черствість, чоловіча та жіноча агресивність, безтактність є результатом перекосу у вихованні, коли частіше цінують сміливість, спритність, ерудицію, забуваючи при цьому силу доброти, ширості, делікатності, чарівності, ввічливості» [4, с. 121].

Найбільше повно й всебічно до визначення змісту емоційної культури підійшов В. О. Сухомлинський. На його думку, школярів необхідно підводити до поняття «воля почуттів» через дисципліну почуттів, через самовиховання і самоорганізацію. «Навчити парубка управляти своїми бажаннями, свідомо обмежувати їх, бути володарем бажань, виховувати в собі шляхетні людські потреби – важлива ланка у вихованні емоційної культури школярів» [10, с. 246].

Зміст емоційної культури В. О. Сухомлинський пов'язував з наявністю в учнів здатності відчувати відтінки думки й почуття людей. Ця чутливість виробляється тоді, коли школяр відчуває гру слова: його внутрішнє значеннє багатство, емоційне забарвлення. Виховання чутливості до слова і його відтінків, на думку В. А. Сухомлинського, – одна з передумов гармонійного розвитку особистості. Заслугою В. О. Сухомлинського є комплексний підхід до вирішення проблеми формування й розвитку емоційної культури. На відміну від інших авторів він говорить про тісну взаємодію інтелектуальної, моральної, естетичної та емоційної сторони особистості культурної людини.

У літературі виявлені основні напрямки роботи вчителів з формування емоційної культури учнів:

1. Навчити учня емоційно правильно реагувати на той вплив, що він отримує в процесі навчання в школі, у родині або під час спілкування з навколишніми.

2. Важливо, щоб у школярів у процесі виховання створилося позитивне емоційне почуття – широко розгорнуті такі почуття й переживання, які пов'язані з власною особистістю, і які варто називати «голосом совісті», неможливістю ухилитися від обов'язку.

3. Важливо, щоб в учнів розвивалося правильне співвідношення почуттів і емоцій, щоб вони виростили з гармонійно розвинутою системою емоційних відгуків.

4. Бажано, щоб в емоційному житті школяра незначну роль відігравали такі негативні почуття, як злість, зловтіха, заздрість, недоброзичливість, щоб ті переживання, якщо вони вже й виникли, швидко проходили, викликали у підлітків почуття сорому перед собою, докори совісті.

5. Важливим чинником, що характеризує емоційну культуру школяра, є його здатність цінувати й поважати почуття іншої людини, ставитися до них з повагою, а також здатність школяра до співпереживання, уміння поділитися своїми переживаннями з іншими, близькими людьми [12, с. 5].

Висновки. Формування емоційної культури учнів – складний і багатогранний процес, що розвиває у школярів здатність до адекватного сприйняття й осмислення емоційного стану інших людей, чуйність до настрою навколишніх, уміння розібратися в найважливіших емоційних станах людини: радості – суму, уявлень про характер реакцій людини на добро, байдужість, неповагу до себе. Емоційна культура сприяє більш якісному сприйняттю учнями навчального матеріалу, активізує емоційно-образне мислення, розвиває їхню емоційну пам'ять.

Література

1. Бахур В. Т. Эмоции: плюсы и минусы / В. Т. Бахур. – М.: Знание, 1975. – 47 с.
2. Бех І. Д. Емоції в процесі морального виховання молоді / І. Д. Бех // Початкова школа. – 1996. – № 10. – С. 42-46.
3. Большая медицинская энциклопедия. – М.: Медицина, 1964. – Т.3. – 738с.
4. Иконникова С. Н. Диалог о культуре / С. Н. Иконникова. – Л.: Лениздат, 1987. – 206 с.
5. Кондрашова Л. В. Формирование эмоциональной культуры старшеклассников средствами учебно-воспитательного процесса / Л. В. Кондрашова, Л. Ф. Соколова. – Кривой Рог: КГПИ, 1994. – 86 с.
6. Нікіфорова Л. Б. Змістова наповненість категорії «емоційна культура особистості» в сучасних педагогічних дослідженнях / Л. Б. Нікіфорова // Педагогіка вищої та середньої школи: Збірник наукових праць. – Кривий Ріг: КДПУ, 2006. – Вип.15. – С.328-334.
7. Пермьяков А. А. Краткий словарь педагогических понятий [Учебное пособие] / А. А. Пермьяков, В. В. Морозов, Э. Р. Зарединова. – Изд. 2-е, испр. и доп. – Кривой Рог: Симферополь: Видавничий Дім. 2010. – 144 с.
8. Семке В. Я. Умейте властвовать собой, или беседы о здоровой и больной личности / В. Я. Семке. – Новосибирск: Наука. 1991. – 223 с.
9. Симонов П. В. Теория эмоций / П. В. Симонов // Психология эмоций. – М.: МГУ, 1984. – С. 147-183.
10. Сухомлинский В. А. Рождение гражданина / В. А. Сухомлинский. – М.: Молодая гвардия. 1971. – 280 с.
11. Турська О. В. Соціально-педагогічні умови виховання емоційної культури підлітків / О. В. Турська // Практична психологія та соціальна робота. – 2007. – № 5. – С. 52-55.
12. Шевчук Т. Виховання емоційної культури молодших школярів / Т. Шевчук // Початкова школа. – 1999. – № 3. – С.5-6.

Стаття надійшла до редакції 22.11.2010 р.